

Siyasal Katılmanın Anatomisi

Ersin Kalaycıođlu
Sabancı Üniversitesi

Giriş

28 Mayıs – 15 Haziran 2013 günleri arasında Taksim Gezi Parkı'nda ortaya çıkan olaylar zinciri ve onların Türkiye'nin 79 ilinde doğurmuş olduğu tepkiler birbirine tamamen zıt iki açıklama çabasına yol açtı. Bunlardan birisi bu olayların melun güçler tarafından demokratik oyla seçilen bir hükümeti yasal olmayan yollarla devirmek için düzenlenen belki iç, belki dış mihrakların, belki de ortaklaşa olarak tezgahladıkları bir oyun olarak takdim etti. Bir diğer yaklaşım ise bu gelişmeleri üst statü gruplarını gecikmiş demokratikleşmesi ve demokrasi talebi olarak kabul etti. Bu iki baskın görüşün yanısıra laikliğin korunması, Atatürk'e sahip çıkma, çevrecilik v.b. bir dizi başka almaşık da dile getirildi. Bu kadar değişik önermeler karşısında biz hangi nedenlerin 28 Mayıs – 15 Haziran 2013 Gezi Parkı protestolarını açıkladığını düşüneneceğiz. Bu protestoların ortaya çıkmasına ne neden olmuştur? Bu protestolar 79 ile niçin yayılmıştır?

Siyasal Katılmanın Değişimi ve Oluşumu

Siyaset Bilimi'nde bir konuda siyasal yetkililerin (otoritelerin) ürettiği kararları etkilemek, ya karar alınma sırasında onun içeriğini oluşturmak için çalışmak, ya da karar sonrasında onun uygulanmasını erteletmek, durdurmak, değiştirmek veya toptan ortada kaldırmak için yapılan bireylerin kendi özgür iradeleriyle yaptıkları değerlendirmelere dayanan davranışlarına siyasal katılma adını veriyoruz. Eğer özgür bireysel düşünce sonucu bir siyasal kararı etkilemek için bireysel bir davranış ortaya konuyorsa, bu artık sadece bir davranış olmayıp bir eylem (*action*) oluşturur. Dolayısıyla siyasal katılma basit bir davranış olmayıp, düşünsel süreçlerin etkisi altında oluşan özgür ve özgün iradeye dayalı bireysel bir eylemdir.

Taksim'deki Gezi Parkı'nda bu mekana III. Selim tarafından yaptırılan ve 1940'larda yıkılmış olan Topçu Kışlası'nın tekrar bir benzerinin yapılması tasavvurunu protesto eden bir hareket aylardır devam etmekteydi. Parkın ağaçlarının kesilmemesini, o mekanın bir alışveriş merkezine dönüştürülmemesini, İstanbul'da süren imar uygulamalarının çevreye zaten büyük bir zarar vererek İstanbul'da bir gökdelenler ormanı ürettiğini, İstanbul'un tarihi, mimari ve çevre dokusunun yaşamı olumsuz etkileyecek bir biçimde değiştiğini savunan bu hareket 28 Mayıs 2013'te ortaya çıkmamıştı. Aylardır bu saiklerle Gezi Parkı'nı mekan tutmuş olan bir aktivist grubu vardı, ama İstanbul Büyük Şehir Belediyesi bir gün aniden Taksim'i yayalaştırma projesine başladığında ve Tepebaşı'ndan Elmadağ'da Divan Oteli'nin önüne çıkan bir tünel kazmak için yolları kapatıp yaya kaldırımlarını

da düzenlemeye başladığında bile bu protestolar fazla dikkat çekmemiştir.

Belediye Taksim'i yayalaştırma projesini başlattığında, iyi yönetim ilkelerini göz ardı ederek, Taksim'deki işyerlerine ve o civarda yaşayanlara projeyi anlatmak ve rızalarını almak bir yana, haber dahi vermemiştir. Orada iş yerleri olanlar bu yapılan inşaat etkinliklerinden olumsuz olarak etkilenmişti ve bunu da kendileri ile temas eden herkese de anlatmaktaydılar. Gezi Parkı'na kocaman bir beton bina dikerek burada yeni bir alış-veriş merkezi oluşturma fikrini de Taksim sakinlerinin benimsediğini gösteren pek bir kanıt mevcut değildi. Aksine, o mekanda oturanlar ve orayı kullananlar bu konudan rahatsızlıklarını belirtiyorlardı. Bu tartışmalarda Topçu Kışlası'nın 31 Mart 1909 ayaklanmasının mekanı olduğunu, burada öncelikle Hıristiyan ve Mektepli subayların "Şeriat isteriz" diye ayaklanan askerler tarafından katledildiklerini hemen hemen hiç dikkate alınmadı. Zaten daha sonra gelişen olaylar ve tartışmalarda da bu tarihi içerik pek yer tutmadı. Dolayısıyla, Gezi Parkı olaylarında Şeriat, İslamcılık Cereyanı, Atatürkçülük veya laiklik gibi bir duyarlılığın temel rol oynadığını gösteren bir kanıtta da rastlanmadı. Gezi Parkı çok daha güncel bir içerik taşıyormuş gibi görünmektedir.

28 Mayıs 2013'ten önceki süreçte Gezi Parkı'nda başlayan protestonun temel saiki çevre duyarlılığı, imar uygulamalarının çevreye duyarsızlığı, imar kararları ile üretilen rantın ahbap çavuş kapitalizmi (*crony capitalism*) sayesinde bölüşülmesi, gibi hususlardan türemiş gibi gözükmektedir. Çevre tahribatına tepki olarak Bergama'daki ve Kaz Dağları'ndaki altın aramalarında siyanür kullanılmasını protesto etmek, termik ve hidro-elektrik santrallerin kurulmasına tepki olarak Kuzey Anadolu'da zaman zaman oluşan protesto eylemleri ve nihayet *Greenpeace*, *WWF* gibi örgütlerin düzenledikleri nükleer enerji karşıtlığı, tür çeşitliliği, iklim değişmesine dikkat çeken eylemler Türkiye'de son on yıldır bir hayli yaygınlaşmış bulunmaktadır. Ancak, bu eylemlere Türkiye çapında bir kitlesel katılma da söz konusu olmamıştır. Oysa, Gezi Parkı olaylarına olan tepkiler Bayburt ve Bingöl dışındaki 79 ile yayılarak sürmüştür. Ankara, İzmir, Adana, Mersin gibi illerde de bu eylemler süreklilik gösteren kitlesel siyasal katılmaya dönüşmüşlerdir. İşte esas sormamız gereken soru bu kadar geniş bir kitlesel tepki neden ortaya çıkmıştır?

Siyasal Katılmanın Belirleyicileri

Bir siyasal eylemin ortaya çıkabilmesi için üç koşula gerek olduğunu düşünebiliriz. Bunlardan ilki bireyin sahip olduğu siyasal kaynaklardır. Bunlar öncelikle eğitim düzeyinin de etkisiyle sahip olduğu bilişsel bilgi, olay ve olguları değerlendirme ve yorumlama becerisi, olgu ve olaylar hakkında mantıksal ilişkiler kurmak ve sonuçlar çıkartabilmek (*logical inference*) yeteneğidir. Siyasete duyduğu ilgi, yerel, ulusal ve küresel siyasal olayları izleme konusundaki alışkanlıklarını da bireyin siyasal kaynakları arasında sayabiliriz. Bireyin kendisini ne derecede siyasal kararlar üzerinde etkili olarak gördüğü de bir psikolojik kaynak mahiyetindedir.

Buna kısaca siyasal etkinlik duygusu adını veriyoruz. Nihayet, birey ne kadar çok kişiyi tanıyor, onlarla ortaklıklar, arkadaşlıklar, çalışma ilişkileri kurabiliyorsa, o kadar çok toplumsal destek bulabilecek bir örgütsel yeterlilik duygusuna da sahip olacaktır. Birey bu ilişkilerini kullanarak çevresini de hareketlendirebilecek ve yalnız ve güçsüz olmadığı izlenimini de pekiştirebilecektir. Dernekleşme (*associability*) düzeyini de böylece bir siyasal kaynak olarak görebiliriz. Bu kaynaklara birden fazla dili kullanabilme yeteneğini de ekleyebiliriz. Birden fazla dil kullanabilen birey siyasal ilgi ve bilgisini de daha geniş bir çerçeveden edinmesi ve yayması da mümkün olabilecektir.

İkinci olarak, bireyin siyasal katılmada bulunabilmesi için bir saike gereksinimi vardır. Bu saik bir aday veya partinin seçimde kazanıp bireyin istek, beklenti veya çıkarlarına hizmet edebilecek politikaları yürürlüğe koyabilmesi olabilir. Bu saik bazı siyasal kararların alınmaması, hiç uygulanmaması da olabilir. Bu saik bazı siyasal kararların, vergi düzenlemelerinde olduğu gibi doğrudan doğruya bireyin cüzdanını etkileyecek bir gelişmeyi düzenlemek, durdurmak, geriye çevirmek de olabilir. Burada temel saik bireyin ulusal veya yerel siyasal yetkililerin aldığı kararları nasıl bir teşvik (*incentive*) veya caydırıcı önlem (*disincentive*) olarak gördüğüdür. Buna göre teşvikler de caydırıcı önlemler de bireyi siyasal eylem için hareketlendirebilecek saiklerdir.

Nihayet üçüncü olarak her türlü kaynak ve saike de sahip olsa, bir bireyin bir siyasal eyleme katılabilmesi için bir fırsatın doğması gerekir. Bu fırsat ortamı yoksa, birey siyasal eyleme katılmak için gerekli koşulları bulamayacaktır. Eğer siyasal eyleme katılmanız durumunda hayatınızı kaybetmeniz, kariyerinizin mahvolması, işinizi kaybetmeniz veya benzeri bir yüksek maliyet söz konusu ise makul davranma alışkanlığında olan (*reasonable*) bir kişi siyasal eylemde bulunma eğilimine girmeyecektir. Eğer siyasal fırsat yapısı katılmanın maliyetini azaltıyor ve siyasal etkinlik duygusunu kamçılıyorsa, o zaman bireyin siyasal katılma eyleminde bulunması makul bir hal alacak ve o da bu eylemi gerçekleştirme eğilim içine girecektir. Onun içindir ki, endüstri – ötesi toplumlar olan Kanada, Avustralya, Almanya, İsveç, ABD gibi ülkelerde fırsat yapısı siyasal katılmayı bir erdem olarak ödüllendirdiği için, protesto eylemleri de dahil olmak üzere, siyasal katılma etkinlikleri sık ve çok sayıda katılanla gerçekleşebilmektedir. Ancak, Rusya, Ukrayna, Suriye, Suudi Arabistan, İran gibi ülkelerdeyse siyasal katılma bir isyan olarak caydırıcı önlemlerle engellenmeye çalışıldığı için ender ve az sayıda katılımcı ile gerçekleşebilmektedir.

Bu durumda karşı karşıya olduğumuz soruyu şu biçimde ifade edebiliriz. Ne tür kaynaklara sahip olan kimseler, hangi saiklerle, siyasal fırsat yapısının sağladığı olanakları nasıl kullanarak Gezi Parkı eylemlerine katıldılar?

28 Mayıs - 15 Haziran 2013 arasındaki Gezi Parkı protestolarını başlatan

çevreci eylemcilere uygulanan ceberut ve şedit polis müdahalesi çok sayıda bireyde infial uyandırmıştır. Kırmızı giysili silahsız ve hiç de tehditkar görünmeyen bir hanımefendiye bir metre kadar bir mesafeden polisin sıktığı biber gazı bu ceberut ve şedit müdahalenin simgesi haline gelmiştir. Bu manzaraya, onun arka planında yatan Gezi Parkı'nı AVM'ne döndürme projesinin hem hukuka aykırı olması hem de meşru olarak görülmemesinden kaynaklanan imar rantına dayalı ahabap çavuş kapitalizminin İstanbul'u bir beton denizine dönüştürme projesine duyulan tepki ve nihayet, özellikle Başbakan'ın aşağılayıcı, tehditkar ve kibirli üslubu bu duruma eklenmiştir.

Kendilerini anlamsız yere dışlanmış, aşağılanmış ve cezalandırılmış olarak gören bireyler hem İstanbul'da hem de Türkiye'nin diğer illerinde tepkilerini ortaya koymak için protesto gösterilerine katılmış gibi görünmektedir. Burada benzer duyarlılıkları olan bireylerin birbirlerine haber iletmelerine yardımcı olan sosyal medya ağlarının da hem video ve fotoğraf aracılığıyla olan tepkileri yansıtmada, hem de bireyleri bilgilendirerek onların siyasal kaynaklarını geliştirmede etkili olmuş gibi görünmektedir. Bu arada haber TV kanallarının bu olayları düzenli ve anında yansıtmıyor olmaları da protestoya katılanların gözünde medya sansürü veya oto-sansürü olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Bu durumda *facebook* ve *twitter* gibi sosyal medya kanallarına olan rağbet artmıştır. TV haber kanalları güvenilirliklerini yitirirken, hiçbir habercilik etiği uygulaması mümkün olmayan sosyal medya kanalları bunların yerine geçmiştir. Bu olanak olmasa geçmişte görüldüğü gibi fısıltı gazetesi de olabilirdi. Bu tepki adeta otoriter bir siyasal sisteme verilmiş olan tepki ile aynıdır. Bunun benzerlerini 1980'lerden beri Doğu Avrupa'da, Orta Asya'da, Kafkasya'da görülmektedir ve 2011'den itibaren de Orta Doğu'da görülmüştür.

Ceberut, şedit, sansürcü, kibirli, aşağılayıcı ve dışlayan hükümet üslubuna özgürlük, hukuka saygı, demokratikleşme, paydaş olarak muamele görme gibi taleplerde bulunan bir tepki, sözlü ve yazılı slogan, duvar yazıları (*graffiti*), mizah dergileri, koroların seslendirdiği müzik parçaları gibi çeşitli biçim ve sanat uygulaması ile ortaya çıkmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin giderek demokrasinin dışına savrulan bir tek adam yönetimine doğru evrim göstermekte olduğu algısına olan tepki olarak bir özgürleşme - demokratikleşme talebi temel siyasal katılma saiki olarak doğmuştur.

Bu talepte bulunanların Türkiye ortalamasının çok üzerinde eğitim sahibi, profesyonel meslek dallarında çalışan, özellikle sanatla iştiğal eden bir görüntü sergiledikleri, hemen her yaştan olmakla birlikte genellikle genç, çok sayıda ve her türlü ideoloji ve yaşantı biçiminden olan kadından oluştuğu da görülmektedir. Bu katılımcıların gayet zengin bir siyasal kaynağını kullanabilme yeteneğine işaret etmektedir. Aynı zamanda ortaya konan taleplerin maddi olmaktan çok özgürlük, çevre, insan hakları, yerel siyasetin güçlenmesi, buyurgan ve ceberut merkezi siyaset

karşıtı bir dizi madde - ötesi değeri vurguladığı göze çarpmaktadır. Bu katılımcılar arasına fraksiyoner soldan anti - kapitalist Müslümanlara kadar uzanan ve bir kısmı da ideolojik ve maddi temelli talepleri dile getiren gruplar zamanla eklenmiştir. Bu gruplar içinde taş, sopa, molotof kokteyli atarak polise ve kamu ve özel mal ve mülke zarar verenler olmuştur. Ancak, bu ikinci gruplar sayıca fevkalade azmış gibi gözükmektedir. İçişleri Bakanlığı'nın açıklamalarına göre 28 Mayıs - 15 Haziran eylemlerine katılan birey sayısı iki buçuk milyondur. Bunlardan 4-5 bin kadarı (%0,02) gözaltına alınmış ve 100 - 150 kadarı (%0,0004) da tutuklanarak yargılanma süreci başlamıştır. Dolayısıyla bunlar çok küçük bir azınlık olup olayların mahiyetini belirleyecek bir kesafette değillerdir. Ayrıca, bu şahısların ne kadarının ajan provokatör olup, protestoları dejenere ederek çığırından çıkartılmasına hizmet ettikleri de henüz belli değildir.

Bir siyasal katılma eylemi olarak ele aldığımızda 28 Mayıs - 15 Haziran 2013 Gezi Parkı olayları Gezi Parkı ile ilgili hükümet girişiminin ürettiği tepki olarak doğmuştur. Temel siyasal eylem olanağı Gezi Parkı konusunda iyi yönetim ilkelerinden sapılmış ve ilk tepkide bulunanları adeta birer böcek gibi ezmek isteyen bir yaklaşımın kullanılmış olmasıdır. Bu görüntüyü zengin siyasal kaynak birikimi bulunanların hükümetin ve özellikle Başbakan'ın kibirli, aşağılayıcı, dışlayıcı, ceberut üslubuna duyulan büyük öfkesinin hareketlendirdiği anlaşılmaktadır. Başbakan'ın tehditkar ve meydan okuyan (" siz istesenez de istemesenez de biz Gezi Parkı'na kışla binasını yapacağız") gibi ifadeleri en büyük siyasal katılma müşevviki olmuşa benzemektedir. Gayet bilgili, çevre ve özgürlük içerikli konulara derin ilgi duyan, adam yerine konulmak (paydaş olarak muamele edilmek istenen) geniş bir kitle bu tür bir kışkırtmayla hareketlenmiştir.

Başbakan'ın söylemi bu içerikte olduğu sürece de bu kitlesel siyasal katılma eylemleri 15 Haziran sonrasında da şekil değiştirerek sürmüştür: Duran adam, ölenleri anma toplantıları, bikinili kadın v.b. eylemleriyle devam eden bu eylemler, aynı özgürlük, demokrasi, iyi yönetim, yerellik, hukukun üstünlüğü talepleriyle sunmaktadır. Türkiye'de demokrasinin yerleşmesinde 2010 referandumuna kadar katkıda bulunan hükümetin bugünkü geldiği nokta polisin daha şedit bir biçimde gösterileri bastırması noktasıdır. Bugünün Türkiye'sinde Gezi Parkı olaylarının sürmesinde rol oynayan talepler daha fazla özgürlük, demokrasi, iyi yönetim, yerel demokrasi ve hukukun üstünlüğü olurken, hükümetin buna yanıtı daha fazla biber gazı, sapan, copla donatılmış polisin fiziksel kuvvet kullanarak cebir yoluyla bu gösterileri bastırmak, demokrasinin özüne aykırı olarak ve Türk mevzuatında bulunmayan protesto suçu gibi yeni suçlar üretmek ve Baroları terör örgütü olarak tanımlamak gibi bir otoriter rejim görüntüsüdür.

Sonuç

Burada ilginç olan Türkiye'nin 2013'te yeni bir doğrudan ve olağandışı siyasal

katılma eylemleri repertuarı geliştirebilmiş olması ve bunun da geniş bir halk kitlesi tarafından desteklenmiş olmasıdır. Bu tür eylemler küçük gruplar tarafından daha önceleri de çevre, hayvan hakları, gay, lezbiyen ve travesti hakları gibi konularda ortaya konmuştur. Ancak ilk kez Gezi Parkı eylemlerinde demokraside hükümetin ceberut ve şedit uygulamalarının bir sınırı olduğu izlenimini uyandıran bir noktaya gelindiği görülmektedir. Barışçıl olağandışı siyasal katılma ile bu sınır çizilmeye çalışılırken, birileri bunu şiddet eğilimli küçük grupların eylemlerine dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Bunda başarılı olunursa, Türkiye'de kaybeden sadece çevreciler ve onların gündemi olmayacak, aynı zamanda demokrasinin en önemli bileşenlerinden olan sınırlı hükümet, yerel siyaset, paydaşlık ve birey hak ve özgürlükleri de olacaktır. Nitekim ceberut devlet gücü uygulamalarından Erasmus programı ile ülkemize gelen ve sadece ödev hazırlamak için olayları izleyen öğrencilerin de paylarına düşeni aldıkları ve bu ve bu gibi uygulamaların da hükümetin uluslararası algısına ciddi zarar vermekte olduğu görülmektedir. Özgürlük, demokrasi, paydaşlık, hukukun üstünlüğü isteyen, barışçıl protestolar ülkemizin uluslararası demokrasi olma hevesi algısına katkıda bulunan ve ülkemize uluslararası demokratik kredi kazandıran olgulardır. Polis ve onu kullanan erkin uygulamaları ile yargının adeta bir hükümet ajanı gibi çalışma eğilimi ise tersine Türkiye'deki hükümetin demokrasi olup olmadığı sorusunun sorulmasına neden olmaktadır. Bu hususta sayın Cumhurbaşkanı'nın "on yılda demokrasi için yapılanların, bir haftada yok edilebileceği" uyarısını bir kez daha anımsamak gerekir. Temmuz 2103'te gelinen nokta artık hükümetin demokrasi ile yönetim konusundaki görüntüsünün sorgulanmasıdır. Bu sorgulanmanın sürmesi hükümetin demokratik meşruiyetinin sorgulanmasına dönüşme potansiyeli taşımaktadır. O noktada da ülkede bugünkünden çok daha ileri düzeyde bir yönetim bunalımı ile karşılaşmamız da söz konusudur. Temennimiz demokrasi yolunda herhangi bir yeni zorlukla karşılaşmadan yürüyebilmektir. Bunun yeni gelişme siyasal katılma türlerini polis şiddeti ile bastırarak mümkün olamayacağını da siyaset bilimi çalışmalarının bulgularından biliyoruz.